

DE WAANZINNIGE WERELD VAN THOMAS ROSENBOOM (ELIM-1888)

©Albert Metselaar, 2021 albertmetselaar@home.nl

Thomas Rosenboom ontving op 17 mei 2000 de Libris-literatuurprijs voor zijn roman 'Publieke Werken'. Een prachtig boek, van kaft tot kaft. Maar is het de historische roman, waarvoor het door moet gaan? De film van het boek bracht de inhoud voor een nieuw publiek onder de aandacht. Een historische film? Ik werd direct na het verschijnen van het boek door Radio Drenthe gevraagd om live in de uitzending te komen met een recensie. Bij deze.....

Jarenlang heeft hij eraan gewerkt, die Thomas Rosenboom, aan zijn nieuwe roman 'Publieke Werken'. Toen dit boek in november 1999 het levenslicht mocht zien, viel direct de omvang op. Een dikke pil, vol met indrukken over de Amsterdammer Vedder en zijn Hoogeveense neef, de apotheker Anijs. Twee mannen, wiens wereld aanvankelijk vol wonderen lijkt, maar die er langzamerhand achter komen dat ze uitgerangeerd zijn. Onder de druk van de nieuwe tijd is hun rol volledig uitgespeeld. Ze vervallen van populaire figuren, die de mensheid in gebieden met achterstand nieuwe hoop proberen te geven, tot fantasten, die hun eigen wanen geloofden, en samen met hun wanen ten onder gaan.

Een boek beoordelen is niet eenvoudig. Het lijkt me ook verstandig om het principe 'schoenmaker blijf bij je leest' te hanteren. Dat doen blijkbaar ook nogal wat critici, want in de artikelen die in de landelijke bladen over het boek zijn verschenen, lees je zelden of nooit een kritische noot over de historische waarde van 'Publieke Werken'. Als je zoveel bladzijden vult voor een relatief eenvoudig verhaal als Rosenboom heeft proberen te vertellen, heb je ook nogal wat historische beelden nodig, om je bladzijden te vullen, dus dan lijkt het me voor de hand dat dit materiaal door critici getoetst mag worden. Dit mede omdat het boek duidelijk wordt gepresenteerd als een historische roman. Wat is eigenlijk een historische roman? Het eerste en het tweede woord bevatten een prachtig contrast, dat het begrip behoorlijk onder spanning zet. Een roman wil een idee, een verhaal, een tegenstelling of iets totaal anders naar voren brengen, al naar gelang wat de schrijver bezig houdt, maar hoeft geen feitelijke waarheid te zijn. Als dat idee, het verhaal, de tegenstelling of wat dan ook maar een werkelijkheidswaarde van zichzelf hebben. De tegenstelling in 'Publieke Werken', tussen een Amsterdam waar de vooruitgang letterlijk de grond uit gestampt lijkt te worden, en het veenkoloniale Elim, waar mensen verstoken lijken te zijn van iedere mogelijkheid om een menswaardig bestaan op te bouwen, kan in een roman goed behandeld worden. Als dan ook nog eens de hoofdrolspelers denken dat ze bij de wereld van de vooruitgang horen, dat ze heel wat zijn, en ze eindigen uiteindelijk aan even lage wal als de veenarbeiders, is er een basis voor een goed verhaal, dat gelezen wil worden.

Een roman kan dat brengen. Als je echter spreekt van een historische roman, dan wijst dat 'historisch' op wat anders. Een historisch verhaal wil feitelijk juist zijn. Er kan wel wat misgaan in die feitelijke juistheid, maar dat was dan niet de intentie van de schrijver. Hoe worden in 'historische roman' deze beide contrasterende woorden

bij elkaar gebracht? Een manier om dat te doen, is door fictieve personen een rol te laten spelen in een decor van feiten. De mensen zelf, en wat ze voelen of denken, zijn volledig bespeelbaar door de schrijver. De omstandigheden waaronder ze leven en de wereld waarbinnen alles gebeurt, geven een getrouw beeld van de werkelijkheid van dat moment. Dat is nu op het eerste gezicht ook wat Thomas Rosenboom met zijn historische roman heeft gedaan. De apotheker Anijs uit Hoogeveen is gebaseerd op de historische figuur van apotheker Radijs, zoals deze ooit beschreven werd door Anne Aalders. Anijs is niet exact Radijs, zoals al blijkt uit het spelen met de naam. Anijs is Radijs, zoals Thomas Rosenboom hem tot leven heeft willen brengen, los van de feitelijkheden uit diens leven. De omgeving waarin Anijs tot zijn doen en laten komt, is zo op het oog wel feitelijk bedoeld. Het gaat over Amsterdam, het gaat over Hoogeveen en het gaat over Elim, en we hebben het over 1888.

Schoenmaker blijf bij je leest. Ik ken Amsterdam alleen als toerist Hoogeveen wat beter, maar dat is niet mijn specialisme. Het valt me wel op dat ik die kerktoeren van Hoogeveen niet kan plaats, die in Rosenbooms roman de skyline van het dorp domineert. Misschien hebben maar 1 op de 100 grotere dorpen géén dominerende kerktoeren, en de anderen wel, maar laat nu Hoogeveen juist bekend staan om het feit dat er geen hoge torens op de kerken stonden..... Over Radijs heb ik geen onderzoek gedaan, maar het zou ook niet eerlijk zijn om deze met Anijs te vergelijken, want het is de speelruimte van de romanschrijver om daarmee te stoeien. Wat ik vooral ken is de geschiedenis van de buitengebieden van Hoogeveen van zo omstreeks 1888. Een toetsing van mijn hand van het historische karakter van 'Publieke Werken' kan dan ook het best plaats vinden op basis van wat Thomas Rosenboom schrijft over deze buitengebieden.

Wat het eerst opvalt, is dat in 'Publieke Werken' de buitengebieden enkel en alleen aanwezig lijken te zijn in de vorm van de streek Elim. Het Hollandsche Veld bestaat niet. Het woord wordt in ieder geval consequent gemeden. Thomas Rosenboom spreekt van de buitenbuurt, als hij het over het dorp Hollandscheveld heeft. Het is een buurtschap met een vergulde veenschap als windvaan op de toren van de kerk. Kan niet missen dus, Hollandscheveld. Voor het verhaal is dit Hollandsche Veld verder ogenschijnlijk volkomen onbelangrijk, behalve dan dat je er langs moet om in Elim te komen. Het enige wat nog het vermeldenswaard is van het dorp Hollandscheveld, is dat er twee winkels staan. Behalve deze twee winkels, zijn er geen andere winkels in het buitengebied of in Elim. Twee winkels, waarin aan verplichte winkelnering gedaan wordt. Een Groningse en een Hollandse verveningsmaatschappij zijn de baas in het buitengebied. Rijen van mensen staan voor de deuren om zich in te laten schrijven voor de campagnes in het veen.

Waar Thomas Rosenboom dat beeld vandaan heeft, is mij volkomen onduidelijk. Hij plaatst het beeld van de verplichte winkelnering, zoals dat bestond in de venen rond bijvoorbeeld Emmen, zonder meer over naar het Hollandsche Veld van de 19de eeuw, zonder zich af te vragen of dit historisch wel juist is. Ik ken deze vorm van verplichte winkelnering hier tenminste niet. Verder waren er heel wat meer winkels in het gebied, evenals andere middenstanders, die Thomas Rosenboom blijkbaar niet kan gebruiken in zijn zwart-wit beeld van tegenstellingen. En hoe komt hij aan een Groningse verveningsmaatschappij? Mij een raadsel. Groningers waren wel de

boeren, die later grond kochten bij Nieuwlande, maar een Groningse maatschappij in Hollandscheveld in 1888? En heeft Thomas Rosenboom wel wat begrepen van de vervening in Hoogeveen en omstreken? De grotere compagnieën waren totaal versnipperd over kleinere, die alleen nog maar wat stukken kanaal beheerden. De arbeiders werden aangenomen door kleinere verveners, schippers, of veenbazen van grotere verveners uit het dorp Hoogeveen. Dat waren zoveel mogelijke werkgevers, die elkaar ook onderling weer beconcurrerden, dat een onderverdeling in twee verveningsmaatschappijen eigenlijk te simplistisch voor woorden is, terwijl ze in Rosenbooms roman taken verrichten die de compagnieën hier al eeuwen niet meer deden.

Iedere plaats heeft zijn hoofdpersoon, en in Elim is dat de Joodse turfgraver Benjamin, veelal genoemd Bennemin. Hij was oorspronkelijk actief in een laagveengebied. Als het werk daar niet meer genoeg oplevert, pakt hij spullen en familie in een boot, vaart langs de kerktoren van de 'buitenbuurt', Hollandscheveld dus, ziet de beide winkels, verlaat min of meer de bewoonde wereld, en laat zijn boot vastlopen op het eind van de waterwegen, bij een stel hutten. Hij citeert de bijbel, het stukje over de oase met de palmbomen, en we hebben een verklaring voor de naam Elim. Het is deze 'Elimmer' Benjamin en zijn familieleden die min of meer intermediair vormen tussen Elim en Anijs. De Elimmers zelf worden verder grotendeels buiten beschouwing gelaten. Ze zijn lid van een niet nader gedefinieerde massa of we zien ze bijvoorbeeld met hun neuzen tegen de ruiten gedrukt als er ergens wat bijzonders gebeurt.

Hoe Thomas Rosenboom in vredesnaam op het idee gekomen is dat de Elimse familie Benjamins van oorsprong Joods zou zijn, is een raadsel. Het verhaal hierover gaat wel rond, maar is puur gebaseerd op de overeenkomst met de naam van de kinderen van aartsvader Jacob. Genealogisch onderzoek wijst niet in deze richting. Joods ben je pas als de moeder Joods is. De eerste Hollandscheveldse Benjamins stamt uit niet-Joodse ouders. Een Joodse turfgraver is iets heel bijzonders. De Joodse gemeenschap was actief op andere gebieden, vooral de handel. We kunnen dus niet bepaald spreken van een afspiegeling van de werkelijkheid. En wat zou een gelovige Jood, een besnijder nog wel, helemaal in Elim moeten? Zijn godsdienstige verplichtingen geboden hem op sabbat de synagoge te bezoeken, en daarvoor mocht hij niet meer dan een bepaalde maximale afstand afleggen. Vandaar dat geen enkele Jood in Elim woonde, en slechts een uitzondering (enkele artsen en hun gezinnen) oorspronkelijk in het dorp Hollandscheveld onderdak vonden. Bennemins keus is dan ook zwaar in strijd met zijn geloof, al lees je dat nergens in het boek. We kunnen dan ook beter spreken: het boek is in strijd met de werkelijkheid. Als je trouwens in de situatie van 1888 doorvoert tot je vastliep, kwam je helemaal niet in Elim uit. Dan was je al ver daarachter, bij Nieuwlande, of nog verder oostwaarts.

Dit los van het feit dat niemand in 1888 iets wist van Elim, behalve dan van de bijbelse oase. Elim heette in 1888 nog 'gewoon' Hollandsche Veld. Het woord dat Rosenboom in zijn boek niet uit zijn pen kan krijgen. Specifieker: de mensen spraken van het Dwarsgat in het Hollandsche Veld. Ook dat Dwarsgat is ongenoemd. Pas in het prille begin van de 20ste eeuw wordt van kerkelijke (Hervormde) zijde het woord Elim ingevoerd, dat later overgenomen wordt door Plaatselijk Belang van het

dorp, en dan door de gemeente Hoogeveen, na veel touwtrekken, aanvaard wordt als de nieuwe naam voor een nieuw buitendorp, los van het Hollandsche Veld. Dit en andere eventueel nog aan te voeren voorbeelden, geven aan dat de bewoners van het gebied lang niet zo afhankelijk en onzelfstandig waren als 'Publieke Werken' ons wil doen geloven. De mensen waren goed in staat om zelf naar voren te brengen wat er in hun samenleving moest veranderen. Net zo goed als ze lang niet zo eenzijdig arm waren, als Rosenboom ons voorspiegelt. Er waren enkele hutten, er waren nog meer arbeiderswoningen, en er waren eveneens enkele kroegjes, in 1888 minstens één winkel - zonder gedwongen winkelnering - en een kerkje. Sommige bewoners van het gebied waren straatarm. Anderen hadden een klein boerderijtje, naast het werk als turfgraver, er was een winkelier en oefenaar - Didericus van Leeuwen - en er waren enkele veenbazen en grondeigenaren. Armoede was wel degelijk aanwezig, maar niet in die extreme mate als Rosenboom wil doen geloven. Ik moet hier denken aan de discussies in de Drentse dagbladen en het artikel daarover in de Nieuwe Drentse Volksalmanak van 1999.

Mensen willen blijkbaar denken in termen van eenzijdigheid, als ze het hebben over armoede. Dit beeld van de extreme armoede, dat Rosenboom hier plakt op het Elim van 1888, is het beeld dat overgebleven is van de publiciteitscampagnes om deze armoede aan te pakken, in de venen rondom Emmen, in de twintiger en dertiger jaren van de 20ste eeuw. Voor de duidelijkheid: Veel mensen rond het Dwarsgat leden inderdaad armoede, maar we moeten het wel in de context van die tijd zetten, en niet de arbeiders met kleine boerderijtjes en de wat meer gegoede bevolking uit het oog verliezen. Rosenboom kan dit blijkbaar niet gebruiken in zijn zwart-wit-beeld van het rijke Amsterdam waarin alles kan en het arme 'Elim' waar niets kan. Hij zou er goed aan doen om eens na te lezen hoe het stond met de armoede in de Amsterdamse achterbuurten, dat kleurt de zaak weer anders in. In plaats van massaal armen exporteren naar Amerika, wat de neven Vedder en Anijs proberen te doen, werden in de 19de eeuw de armen uit het westen naar Drenthe geëxporteerd om in de Koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid een nieuw leven te beginnen. Dat was het ideaalbeeld van de bovenlaag uit het westen, waar de armen zich in moesten schikken.

Het 'Elim' van Rosenboom is een streek met opvallende gewoonten. Als je in één nacht een hut bouwt, en de schoorsteen laat roken, dan hoef je niet meer weg. Dan heb je snel even een woning gebouwd, waar je zonder meer kunt blijven leven. Venstervrijen is de gewoonste zaak van de wereld. Vrijers komen 's avonds langs bij hun geliefde, klimmen via een bovenvenster naar binnen en testen de vruchtbaarheid van de vrouw in kwestie. Wordt ze niet zwanger, dan laten de vrijers de dames stikken. Erger nog, de buurt organiseert een schijnbruiloft, waarbij ze de dame laten trouwen met een 'zoorholt', een houten nep-bruidegom. Zo wordt ze voor het oog van iedereen te schande gemaakt.

Opvallende gewoonten, ook voor wie het Dwarsgat (Elim) een beetje kent. Dat verhaal van de hut die in één nacht gebouwd wordt, en nooit meer verlaten hoeft te worden, dat is misschien iets geweest van de venen rond Emmen, maar zeker niet in het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen, waar Elim onder valt. Wie in het uitgestrekte Hollandsche Veld een woning wilde bouwen, moest op zijn minst een erfpachtcontract, een 'briefie', kunnen laten zien. Het verhaal van het venster-

vrijen kennen we uit Staphorst en omgeving, niet uit Elim. Hoe doe je dat trouwens, via een bovenvenster in een hut binnenkomen? Welke hut heeft een bovenverdieping? Heeft Rosenboom dergelijke hutten wel eens gezien, en weet hij waar de mensen slapen? De nep-bruiloft met het 'zoorholt' vinden we beschreven in de literatuur als een gebruik in sommige dorpen op het Drentse zand, niet in het veen. Inderdaad, opvallende gewoonten, maar des te opvallend als je dergelijke on-Elimse gebruiken nu ineens in het latere Elim een rol ziet spelen.

100 arbeiders en hun gezinnen naar Amerika laten gaan, waar ze een nieuw leven met meer kansen zouden kunnen beginnen, is de droom waar Anijs en Vedder een groot deel van het boek mee leven. De mensen van Rosenboom's 'Elim' tuinen erin. Anijs kan zomaar voor dokter doorgaan in dat gebied. Hij hoeft alleen maar een doktersjas uit het ziekenhuisje in de Korremorre mee te nemen, en hij is dokter, in de ogen van de Elimmers. De Elimmers van Rosenboom laten zich graag gratis behandelen. Ze zijn allemaal heel erg blij als Anijs er een VVV-tent opzet en een soort circus organiseert, met een verklede hond als olifant. De 'Elimmers' van Rosenboom geloven alles. Als 'dokter' Anijs hen oproept om zich meer in het geestelijke leven te verdiepen, laat de reactie niet lang op zich wachten. Glossolalie, tongentaal, wordt al snel gesignaleerd. De dominee in het dorp Hoogeveen heeft het al over invloeden van de Pinkstergemeente, en beschouwt de Pinkstergemeenten al als een vaststaand feit in kerkelijk Nederland. Rosenboom's 'Elim' wordt bevolkt door een groep mensen, die min of meer als achterlijk worden afgeschilderd, en overal in tuinen, terwijl de praktijk heeft geleerd dat de veldling een gezonde achterdocht heeft ontwikkeld voor mensen van 'buiten', waar ze nogal eens mee op de koffie zijn gekomen. En zo iets heet geen achterdocht, maar ervaringswijsheid.

En Pinkstergemeenten, daar moet je in een boek dat speelt in 1888 niet mee aankomen. Die waren toen nog nergens. In het echte Elim zijn de invloeden pas merkbaar op het eind van de twintiger jaren van de 20^e eeuw. De evangelisatiecampagne van 'Vader Otten' begon pas in het voorjaar van 1931. Dit los van het feit dat de mensen rond het Dwarsgat geen enkele stimulans nodig hadden om hun geestelijk leven te verdiepen. Als de velden ergens goed in waren, dan was het wel in het houden van godsdienstige bijeenkomsten. In het kerkje van Elim was Albert Oost in 1888 de vaste voorganger. Hij lag op de lijn van de Dolerenden en werkte met hen samen. De Dolerenden erkenden hem als oefenaar. Dat was feitelijk Elim, in die dagen. Maar daar zul je in Rosenbooms boek niets over lezen, ook al maakt hij melding van Dolerenden in Hoogeveen, de kerkelijke hoofdgemeente van de Dolerenden aan het Dwarsgat.

Op het eind van het boek valt Vedder dood, na eigenlijk maar één van zijn idealen verwezenlijkt te hebben: hij heeft na erg veel moeite alsnog een Sydeviool gerepareerd. Hij hangt een heel verhaal op als verklaring en komplottheorie hoe de bijna niet te repareren ruis in deze viool gekomen zou zijn. Anijs zien we door een totaal leeg 'Elim' lopen. Alle mensen zijn weg, vertrokken naar Amerika. De enige 'Elimmer' die is achtergebleven, is een aldaar begraven kind, het slachtoffer van Anijs' poging om bij een bevalling eveneens de dokter uit te hangen. Anijs probeert zich in een zoveelste wanhoopsdaad te 'Elim' te besnijden, en loopt al met een klemmetje om zijn pik, als daar de 'echte' dokter van Elim en de burgemeester van Hoogeveen komen, en hem mededelen dat er een tuchtzaak tegen hem zal volgen. De 'Elim-

mers' van Rosenboom zijn Anijs en Vedder eeuwig dankbaar. Na een niet betaalde (en nooit feitelijk plaatsgevonden) overtocht en lang wachten in een opvangcentra in de VS kunnen ze eindelijk hun gang gaan in het 'Beloofde Land'. Vedder hebben ze hun dankbaarheid getoond door van hun laatste centen een zilveren theelepeltje met inscriptie voor hem te kopen. Anijs krijgt een dikke brief van Benjamin, die bij deze 'uittrekkende Elimmers' min of meer de rol van een soort Mozes heeft gekregen, als hij ligt te creperen in bed. Een zwerm 'Elimmer' bijen, van Benjamin, heeft hem helemaal beurs gestoken. Het gif wil niet weg. Een kus van een verpleegster, de enige die uiteindelijk nog begrijpt hoe 'goed' hij eigenlijk voor de mensen is geweest, sluit het boek af.

Of de huidige Elimmers ook zo dankbaar moeten zijn met 'Publieke Werken' is maar de vraag. Thomas Rosenboom heeft een historische roman geschreven, zo wil de uitgever ons doen geloven. Uit bovenstaande voorbeelden, en er zijn er meer te noemen, mag duidelijk zijn dat het boek niets te maken heeft met de historie van Elim, gemeente Hoogeveen, Drenthe, al wordt die suggestie wel gewekt. Het boek is één grote stampot van folkloristische eigenaardigheden, bij elkaar geraapt uit alle mogelijke streken ten noorden van Zwolle, waar als extra ingrediënten de niet-historisch gefundeerde vooroordelen doorheen gemixt zijn, die toch al zo gauw over de veenkolonialen de ronde doen. Deze brei wordt nu uitgestort over de hoofden van de Elimmers. Jammer dat Thomas Rosenboom geen bezoek meer zou kunnen brengen aan het echte Elim, het Dwarsgat dus, in het Hollandsche Veld van 1888. Hij had daar een wereld kunnen leren kennen van goedwillende en hardwerkende mensen, die hun uiterste best doen om hun samenleving vorm te geven. Ik denk dat bij Didericus van Leeuwen, de Guichelaars of Albert Oost de koffie klaar had gestaan. Deze hadden hem uitgebreid kunnen inlichten over de werkelijke gang van zaken. Als hij daarna alsnog zo'n mal verhaal over hen had opgehangen, dan waren er vast ook wel Dwarsgatters geweest die zich hadden afgevraagd hoeveel vonders er waren tussen het Dwarsgat en Hoogeveen, en hoe groot de kans was dat hij met een nat pak thuis zou komen.

Jammer, echt jammer, en dat meen ik, die stampot-nep-historie, die Thomas Rosenboom er van heeft gemaakt. Want het boek zelf had meer verdiend. Hij had er gewoon geen historische roman van moeten maken. Hij had het boek gewoon moeten presenteren als pure fictie, maar wel een spiegel die de samenleving voorgehouden zou kunnen worden. Een samenleving in verandering, zoals we die ook van de onze kennen. Een samenleving met winnaars en verliezers, waarin mensen tot de meest waanzinnige daden komen. Net zo goed als Radijs Anijs werd, had hij kunnen kiezen voor een fictieve omgeving, waarin hij naar hartelust had kunnen fantaseren over de on- en hebbelijkheden van de bevolking. Het boek is namelijk eigenlijk te leuk om af te kraken. Maar wat moet je anders, als je als historicus met als specialisme de geschiedenis van Hollandscheveld en omstreken, geconfronteerd wordt met zoveel onzin over het Dwarsgat in het Hollandsche Veld van 1888? Was het nu echt zoveel moeite om als plaats zoiets te bedenken als 2^e Elimmermond, Gasseltherhoogveen, Emmerveensekanaal, Smildererscheiden, Coevorderboerveensemond of 3^e Zuidwolderveense Dwarsgat? Wat maakt dat nu uit voor die Amsterdammers? Ik denk dat het voor de Elimmers wel wat had uitgemaakt. En het had Rosenboom de veiligheid gegeven om zoveel te kunnen fantaseren als hij wilde. Het boek was er niet minder om geworden.

De kracht van dit boek lijkt me namelijk vooral in die fantasie te vinden. Waan en werkelijkheid lopen door elkaar, op een wijze zoals we deze aantreffen in de verhalen van de Baron Van Münchhausen. En dat bedoel ik dan als een compliment, want als je zo kunt vertellen als de baron, dan verdien je zeker een onderscheiding. Je denkt dat je met een historische roman van doen hebt, en voor je het weet beginnen feit en fictie door elkaar te lopen. Voor je het weet zit je in een complete waanwereld, uitgedacht door Thomas Rosenboom, waar eigenlijk een zelfde etiket je op zou moeten als wel na sommige films volgt: ledere overeenkomst met bestaande personen en gebeurtenissen berust op toevalligheden. Door deze baron ben ik dus ook op het verkeerde been gezet. Ik dacht dat ik een historische roman aan het lezen was, en zag het historische ijs steeds verder onder mijn voeten wegsmelten. Nu maar afwachten of dit boek ook drommen literatuur-toeristen naar Elim doet trekken. Laten ze alsjeblijft het boek Publieke Werken wel meenemen. Dan is er tenminste nog iets wat aan hun verwachtingen voldoet.

P.S. Zo nu en dan hoor je wel eens wat. Laat ik nu niet horen dat Thomas Rosenboom ooit bij boekhandel Pet was, en daar een flinke stapel Drentse boeken kocht? Voor 750 gulden nog wel! Later vroeg hij om hem nog een stapel toe te sturen. Daar zat van alles tussen, ook boekjes over de geschiedenis van Hollandscheveld, is mij verteld, mijn naam kende hij al. Om indrukken op te doen van het leven in het veen stuurde men hem door naar het veenmuseum te Barger-Compasuum. Maar laat Thomas Rosenboom nu net dat ene boek dat hij had moeten lezen niet gelezen hebben? Het boek 'Het ontstaan van Elim', dat was het boek geweest dat hij had moeten lezen, naast dat boek over apotheker Radijs (Anijs). Maar dat boek over Elim was niet bij Pet. Dat boek stond nog wel in de bibliotheek te Hoogeveen. En daar hebben ze hem niet naar doorgestuurd, want hij had nu eenmaal alles al, werd gedacht. Jammer, jammer, jammer.....

TOT SLOT, EEN AANVULLING OP DE RECENSIE:

Wat zei Thomas Rosenboom zelf van zijn boek? Die vraag stond centraal voor mij, toen ik hem op 17 januari 2001 in Hoogeveen mocht ontvangen, als onderdeel van een breed cultureel ontvangstcomité. Het bezoek begint met een wandeling, langs plaatsen die in zijn boek naar voren zouden komen. Een wandeling door de Hoofdstraat van Hoogeveen en over de Hoogeveense oude begraafplaats. Op enkele plaatsen wordt nog stil gestaan voor een uitleg. En Thomas Rosenboom? Hij luistert, luistert, en luistert, zoals hij de hele tocht vooral luistert. Hij vraagt wel, ook dat, is geïnteresseerd, maar luistert vooral. Als een radioploeg hem uitspraken probeert te ontlokken, over wat hij allemaal ziet en hoe hij er nu over denkt, is hij duidelijk: 'Ik vindt niet dat ik ergens een oordeel over moet hebben!' Dat Hoogeveen de lelijkste plaats van Nederland zou zijn, en dat hij dat zo gezegd zou hebben, zou op een misverstand berusten, zo laat hij 's avonds nog even weten, maar dat misverstand wordt niet opgehelderd. We weten dus nog steeds niet of hij dat vindt of niet, waarom hij dat wel of niet vindt, of dat er een misverstand is over zijn citeren. Rosenboom zegt vooral.... niets.

De tamboer loopt al vol, als het ontvangstcomité, Rosenboom en de medewerkers van Querido aldaar die avond arriveren. De regelmatig gehouden lezingen en literaire avonden in de Centrale Bibliotheek hebben veel belangstelling, maar zoveel

als dit keer was het nog niet eerder geweest. Er waren vooraf al 300 kaarten weg. Het podium is sober ingericht. Twee tafels, een paar stoelen, en aanvankelijk drie mensen. Dhr. Kuiper van Querido leest enkele gedeelten uit 'Publieke Werken', uitgezocht door Thomas Rosenboom zelf. Thomas Rosenboom wordt geïnterviewd door Cees van Dop. In de pauze zijn de meningen verdeeld over het resultaat. Rosenboom lijkt zich niet gemakkelijk uit te tent te laten lokken, en lijkt niet al te veel prijs te willen geven van zijn wijze van werken. Het blijkt wel duidelijk als hem gevraagd wordt of hij het precieze werkschema voor zijn roman zou willen prijsgeven, wanneer daar voor onderzoek interesse voor zou zijn. Nee dus, dat is iets van de schrijver. Zoals er zoveel voor de schrijver zelf lijkt te blijven. Van Dop legt hem meningen van anderen, recensenten en schrijvers voor, over zijn eigen werk en over literatuur in het algemeen. Rosenboom lijkt het prachtig te vinden wat anderen vinden van literatuur in het algemeen, en wat ze in zijn werk zien of niet zien, en reageert daar laconiek of verrast op. Regelmatig krijgt hij de lachers op zijn hand. Maar Van Dop lijkt al met al meer aan het woord te zijn dan Rosenboom. Voor een deel van het publiek is het wat teleurstellend, omdat men meer verwacht te horen. Een ander deel adoreert de schrijver en is blij met alles wat er uit hem komt. Na de pauze komt er een omslag, en ziet het publiek steeds meer van Rosenboom.

Tussen de bedrijven door wordt duidelijk hoe Rosenboom aan de ingrediënten voor zijn boek is gekomen. In de periode dat hij in Amerika werkte, had hij daar een vriend die vioolbouwer was. Zo kreeg hij inspiratie voor één van de types in zijn boek. In die tijd kreeg hij een boek in handen, waarin brieven waren verzameld van Nederlandse immigranten, welke zich in Michigan hadden gevestigd. De trek van ds. Van Raalte en zijn aanhang in de 19de eeuw sprak hem zo aan, dat dit een volgende ingrediënt zou worden. Via kennissen kwam hij in Nederland later in het bezit van een studie van Anne Aalders over apotheker Radijs. Deze persoon werd gemixt met een feestredenaar, die op één avond driemaal een speech hield, en daarmee een type neerzette, dat Rosenboom maar al te graag wilde gebruiken. Er was ook een mix met een van zijn docenten, uit her verleden. De roman werd uiteindelijk in Hoogeveen gesitueerd, omdat daar Radijs had gewoond. De Van Raalte-trek moest dan ook vanuit die gemeente plaatsvinden, en kreeg Elim als achtergrond, want dat had alles met een grote trek te maken. Eigenlijk dus allemaal puur toeval, want als Rosenboom zijn ingrediënt 'Van Raalte-trek' aan een andere persoon en hoofdplaats had gebonden, had er een heel andere streek in het boek genoemd kunnen worden.

Maar of Elim ook echt Elim was, dat was volgens Rosenboom een misverstand, al werd hij er door Van Dorp fijntjes op gewezen dat er in het boek zelf geen enkele onduidelijkheid over is, en sprak Rosenboom later zelf ook over 'de veldelingen, de mensen uit Elim dus'. Het 'misverstand' bleef bestaan en werd zelfs nog verduidelijkt, want het gaf de mogelijkheid om een prachtig literair motief in het boek te vinden, en al dan niet bewust te verwerken. Wat er namelijk voor stille wenken en verborgen codes in het boek zouden kunnen staan, en die stonden er in zo bevestigde Rosenboom, was iets wat voor de schrijver bleef. 'Elim' bracht in ieder geval de mogelijkheid om bijbelse motieven in te voeren. De Van Raalte-trek kon zo gezien worden als een soort Exodus, uittocht uit Egypte, met een Mozes, de als Jood gepresenteerde Elimmer Bennemin aan de leiding. Een andere verwijzende passage was een tekst over de vishal te Amsterdam, waar ooeivaars naar binnen

kwamen via smalle ingangen, op zoek naar de vis, welke niet te krijgen was. Als ze eenmaal binnen waren, zaten ze gevangen, omdat ze niet klapwiekend door de te smalle gaten naar buiten konden. Het was een beeld van de in zijn eigen gevangenis vastgezette mens, welke in het boek werd uitgewerkt in de hoofdpersonen. Vooral deze ooievaars-passage was erg belangrijk voor het begrijpen van het boek, bevestigde Rosenboom.

Rosenboom gaf aan graag precies te werken in zijn boeken. Literatuur moest geen 50% tekst van de schrijver en 50% invulling van de lezer zijn, zoals Harry Mulisch ooit zei. Een goeie schrijver moest zoveel mogelijk in proberen te vullen, minstens 90%, zodat de lezer niet meer dan 10% fantasie hoefde te gebruiken, om maar binnen het spreken over percentages te blijven. Maar dat moest natuurlijk wel goed gebracht worden. Schrijven was dan ook net striptease, zo werd duidelijk gemaakt. Net zo goed als er eerst misschien wel een borst getoond moest worden om de aandacht te trekken, moest daarna zo lang mogelijk het vervolg uitgesteld en uitgesponnen worden, voordat uiteindelijk alles prijsgegeven werd. Maar dat een schrijver uiteindelijk alles prijs moest geven, dat was de overtuiging van Rosenboom in ieder geval wel. En de kunst was dus om dat op een zo exact mogelijke, maar wel prettige en literair aansprekende wijze te doen.

De avond in de Tamboer werd afgesloten om 22.00 uur. Thomas Rosenboom moest de trein van kwart over tien zien te halen. Heel wat vragen uit de zaal, schriftelijk ingeleverd in de pauze, zijn dan ook blijven liggen. Hij kreeg ze mee, met het verzoek ze alsnog schriftelijk te beantwoorden, via de Centrale Bibliotheek. Ik heb er in ieder geval nooit meer wat van gehoord..... oftewel, een oude truc om geen antwoord te hoeven geven. Wat blijft staan is het idee dat Thomas Rosenboom door een verrassende literaire mix een waanzinnige wereld wist te creëren, die niets met het historische Hoogeveen en nog minder met Elim te maken heeft.

TOT SLOT

Als ik meer dan 20 jaar later terugkijk op het boek en de reacties in Hoogeveen en omstreken, dan valt nogal wat mensen nog steeds in de valkuil tuinen, dat het boek van Thomas Rosenboom toch zo'n mooi beeld geeft van oud-Hoogeveen en de buitengebieden. Als ik er iets van heb geleerd, dan is het wel dat mensen van naam, en mensen van wie je meer verwacht qua opleiding, geen onderscheid kunnen maken tussen literatuur en geschiedenis. Verbazing alom als je uitlegt hoe de vork in de steel zat.

De film heeft ons ook gemiste kansen gebracht. De gemeente Hoogeveen had en heeft medewerkers voor pr-activiteiten, maar deze hadden geen contact met de producent, toen deze op zoek was naar locaties voor de film. Ik weet het, want ik had die wel, maar toen was er al een eigen team aan de slag gegaan. Sommige locaties uit Hoogeveen hebben alles nog in zich van 1888. Maar helaas, werd er nu een kerk in de film gezet met een flinke toren, hadden we niet in Hoogeveen, en waar hutten nog steeds te zien zijn in het veenmuseum waar Thomas Rosenboom inspiratie opdeed, werd dit volkomen genegeerd. Er werd een dorpie opgebouwd in Oost-Europa, dat zo gammel was, dat het tussentijds al instortte. Wie zei dat ook al weer? Geschiedenis leert dat men nooit iets van de geschiedenis leert.

Foto: apotheker Radijs, een van de bronnen voor Anijs

